

ემზარ ჭანტურიძე

რუსეთის კოლონიალური პოლიტიკა და 1875–1876 წლების შეიარაღებული აჯანყება სვანეთში

1801 წელს, ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შეყვანის შემდეგ, ცარიზმი აქტიურად შეუდგა საქართველოს დანარჩენი პოლიტიკური ერთეულების შეერთებისათვის პრაქტიკული ღონისძიებების განხორციელებას. იმპერიის მესვეურთა ჩანაფიქრით ეს “ნებაყოფლობითი” შეერთება უნდა განხორციელებულიყო ძალის გამოყენების გარეშე. XIX ს. პირველ ნახევარში სამეგრელოს, გურიისა და აფხაზეთის სამთავროები ავტონომიის უფლებით შევიდნენ იმპერიის შემადგენლობაში. ცარიზმი კარგად აცნობიერებდა, რომ ავტონომიის მქონე სამთავროების არსებობა არ იძლეოდა რუსიფიკატორული პოლიტიკის თავისუფლად განხორციელების საშუალებას აღნიშნულ რეგიონში. საიმპერიო ხელისუფლებას თავიდანვე წინასწარ ჰქონდა განზრახული სამთავროების, თუნდაც ფორმალური დამოუკიდებლობის გაუქმება და ამისათვის შესაბამისი მიზნებისა და დროს ელოდა. ე. ორჯონიკიძის განმარტებით, “ცალკეული პოლიტიკური ერთეულების არსებობა (თუნდაც ავტონომიური ერთეულების სახით — ე. ჭ.) ცარიზმის მიერ დასახული კურსის გატარებისათვის ხელისშემშლელ ფაქტს წარმოადგენდა, მით უმეტეს, რომ ამ სამთავროებისათვის რუსეთის ხელისუფლების მიერ დაკისრებული მისია ამოწურული იყო...” (ე. ორჯონიკიძე, 1970, გვ. 217).

სამთავროების ავტონომიური უფლებების თანდათანობითი შეზღუდვით, რუსეთის საიმპერიო კარმა მოამზადა ნიადაგი მათი სრული გაუქმებისათვის. გურიის, სამეგრელოსა და აფხაზეთის მთავართა მიერ რუსეთის ხელისუფლებისადმი გამოჩენილ ერთგულებას უკვე არავითარი მნიშვნელობა აღარ ჰქონდა. მას შემდეგ რაც ცარიზმმა განიმტკიცა პოზიციები მთელ კავკასიაში, გურიის, სამეგრელოსა და აფხაზეთის მთავრები აიძულა “ნებაყოფლობით” უარი ეთქვათ თავიანთ უფლებებზე. სამთავროების იმპერიის შემადგენლობაში შეყვანისთანავე ცარიზმი აქტიურად შეუდგა იქ თავისი კოლონიალური პოლიტიკის სრულად განხორციელებას, რასაც ხშირად მოჰყვებოდა აჯანყებები (1804, 1812, 1819-1820, 1842, 1857, 1875-1876). წინამდებარე სტატიაში წარმოვადგენთ ზემო სვანეთის 1875-1876 წწ. გლეხთა შეიარაღებული აჯანყების პერიპეტეებს (დაწყების მიზეზები, მსვლელობა და შედეგები).

დასავლეთ საქართველოს იმპერიის შემადგენლობაში შეყვანისა და იქ რუსული მმართველობის დამყარების შემდეგ ხელისუფლებამ დაიწყო მოქმედება ზემო სვანეთში რუსული მმართველობის დასამყარებლად, რაც განხორციელდა კიდევ 1853-1857 წლებში.

ზემო სვანეთში 1859-1869 წლებში ერთიანი საბოქაულოს შემოღების შემდეგ ცარიზმი აქტიურად შეუდგა ადგილობრივი მოსახლეობის გარუსების პოლიტიკის დაჩქარებულად გატარებას. ამ მიზნის განხორციელების ერთ-ერთ საშუალებად მიიჩნიეს სვანებისათვის რუსული ანბანის საფუძველზე სვანური ანბანისა და სვანურ-რუსული ლექსიკონის შედგენა. ამის განხორციელება ჯერ დაევალა ცნობილ ეთნოგრაფსა და ნუმისმატიკოს ბარტოლომეის, ხოლო შემდეგ

ენათმეცნიერსა და ეთნოგრაფს პ. უსლარს. რუსული ანბანით სვანური დამწერლობის შემოღებისა და რუსულად სწავლების სასარგებლო აგიტაციის გაწევა სვანეთში დაავალეს ქუთაისის გიმნაზიის მასწავლებელს ალ. სტოიანოვს, რომელიც შემდეგ ამავე გიმნაზიის დირექტორი გახდა (გ. გასვიანი, 1979, გვ. 86). იმ ეტაპისათვის მათი ეს განზრახვა განუხორციელებელი დარჩა, მაგრამ შესაბამისი მომენტისათვის ჩანაფიქრის ასრულებას კვლავ შეეცდებოდნენ.

ზემო სვანეთის ერთიანმა საბოქაულომ ფუნქციონირება დაიწყო 1869 წლიდან. საწყის ეტაპზე საბოქაულოს სამოხელეო აპარატს მთავრობა ხელფასს ბიუჯეტიდან უხდიდა. მაგრამ XIX საუკუნის 60-იანი წლების შუა ხანებიდან რუსეთის იმპერიაში ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისი დაიწყო, რომელიც იმავე საუკუნის 70-იან წლებში კიდევ უფრო გამწვავდა. ხელისუფლებამ მიიღო გადაწყვეტილება სამოხელეო აპარატის შესანახი თანხა ამოეღოთ ახალი გადასახადების შემოღებით. მთავრობას ამის გაცხადების შეეშინდა მოსახლეობის მიერ უკმაყოფილების გამოვლენისა და მისი შედეგების გამო, ამიტომ გამოცხადდა ადგილობრივი მაცხოვრებლების კუთვნილი მიწების მხოლოდ აზომვის შესახებ. მოსახლეობამ მაშინვე იეჭვა, რომ ეს მოასწავებდა ახალი გადასახადების შემოღების წინა პირობას. სიტუაციაში გარკვევისათვის ლატალისა და მულახის საზოგადოების ინიციატივით კალის საზოგადოების სოფელ ლალხორში 1875 წლის ივნისის დასაწყისში გაიმართა მთელი ზემო სვანეთის მოსახლეობის საერთო ყრილობა, სადაც განხილული იქნა ხელისუფლების მოსალოდნელი ქმედება. შეიმუშავეს სამოქმედო გეგმა, რომლის თანახმად, საჭიროების შემთხვევაში, მოსახლეობას წინააღმდეგობა უნდა გაეწია ხელისუფლებისათვის ახალი გადასახადების შემოღებასთან დაკავშირებით. ნ. ნიკოლაძის განმარტებით, ეს იყო თავდაცვის ველური აფეთქება (ნ. ნიკოლაძე, 1964, გვ. 508)

თავდაპირველად ხელისუფლებასთან მშვიდობიანი მოლაპარაკების მიზნით ყრილობამ აირჩია ათკაციანი დელეგაცია სოფელ მულახის მამასახლისის ყასბულათ შერვაშიძის მეთაურობით. ლეჩხუმის მაზრის უფროსის (რომელსაც ადმინისტრაციულად ექვემდებარებოდა ზემო სვანეთიც) გრინევსკისა და ზემო სვანეთის მაშინდელი ბოქაულის თ. ჯორჯაძის გაზვიადებულმა ინფორმაციამ ზემო სვანეთში გლეხთა აჯანყების შესახებ შეაშფოთა ქუთაისის გუბერნიის ხელმძღვანელობა, სამეფო კარი და მეფისნაცვალი მიხეილ რომანოვი (1863-1881 წწ.). ამ უკანასკნელის გადაწყვეტილებით, ზემო სვანეთში გაიგზავნა სადამსჯელო ექსპედიცია ქუთაისის ვიცე-გუბერნატორის მალაფევის საერთო ხელმძღვანელობით, ხოლო პოლიციისა და სამხედრო ქვედანაყოფები გენერალ ციტოვიჩის მეთაურობით. მათ მიეცათ დავალება — გაერკვიათ მდგომარეობა, ჩაეხშოთ გლეხთა წინააღმდეგობა და მოთავეები მკაცრად დაესაჯათ.

ექსპედიცია ზემო სვანეთისკენ დაიძრა 1875 წლის 8 ივლისს. ათში უკვე ცაგერში დაბანაკდნენ. ყრილობის მიერ არჩეული დელეგაცია ყასბულათ შერვაშიძის მეთაურობით 14 ივლისს ცაგერში შეხვდა ვიცე-გუბერნატორს. შეხვედრაზე მალაფევის მოახსენეს სვანეთის მოსახლეობის უკმაყოფილების მიზეზი — ახალი გადასახადების შემოღების მცდელობა, ადგილობრივი მოხელეების თვითნებობა, ძალმომრეობა და წინა წლებში შემოღებული ბეგარა-გადასახედები. მალაფევისათვის მიუღებელი აღმოჩნდა დელეგაციის მიერ წამოყენებული პრეტენზიები. ამდენად შეხვედრა უშედეგოდ დამთავრდა. მალაფევემ მიიღო გადაწყვეტილება, სიტუაციის გარკვევის საბაბით, სამხედრო ნაწილებთან ერთად

ზემო სვანეთში გადასულიყო და ადგილზე ემოქმედა. მისი ჩანაფიქრით, იმ ეტაპისათვის აუცილებელი იყო მოსახლეობის დაშოშმინება და მათი სახლებში დაბრუნება, რითაც მიეცემოდათ თავისუფალი მოქმედების საშუალება ძალის გამოყენების ჩათვლით.

19 ივლისს სადამსჯელო ექსპედიცია ლატფარის ქედის გავლით სოფელ კალაში ჩავიდა. მალაფევესა და აჯანყებულებს შორის მოლაპარაკება ორ დღეს გაგრძელდა. ვიცე-გუბერნატორმა უარყო გავრცელებული ხმები ახალი გადასახადების შემოღების შესახებ, რომ ის თითქოს სვანეთში მშვიდობიანი განზრახვით იყო მოსული, ხოლო სამხედრო ნაწილებთან ერთად მოსვლის მიზანი მხოლოდ სიტუაციის გარკვევა და წესრიგის დამყარება ყოფილა. მალაფევემა დემაგოგიური დაპირებებით დაარწმუნა შეკრებილი მოსახლეობა თავის “მშვიდობისმოყვარეობაში”, ამიტომ თემის წარმომადგენლებმა მიიღეს გადაწყვეტილება ექსპედიციის ბეჩოსკენ გატარებისა და სახლებში დაბრუნების შესახებ.

23 ივლისს ექსპედიცია ლატალისკენ დაიძრა. მალაფევე გზადაგზა აგროვებდა და აზუსტებდა ინფორმაციას აჯანყების აქტიური მონაწილეებისა და ხელმძღვანელების შესახებ. ჩვეული დემაგოგიის წყალობით, მან ლატალშიც შეძლო დაერწმუნებინა მოსახლეობა თავის “მშვიდობიან” განზრახვაში, ამიტომ შეიარაღებული გლეხობა, როგორც კალაში, აქაც სახლებში დაბრუნდა. ვიცე-გუბერნატორს საშუალება მიეცა გენერალ ციტოვიჩის სამხედრო ნაწილებთან ერთად 24 ივლისს სოფელ ბეჩოში დაუბრკოლებლად შესულიყო (ბ. ნიჟარაძის მიხედვით 23 ივლისს). მალაფევემა ბეჩოში დაბანაკებისთანავე დაუყოვნებლივ დაიწყო გამოძიება. ზემო სვანეთის ბოქაულმა ჯორჯაძემ მას წარუდგინა 36 კაცისაგან შემდგარი სია, რომლებიც თითქოს აჯანყების დამწყებებიც და ხელმძღვანელებიც იყვნენ. ამ ამბების უშუალო თვითმხილველის, ბესარიონ ნიჟარაძის (ლუჩხუმის მაზრის უფროსის გრინევსკის მიერ თარჯიმნად იყო მიწვეული) მიერ, თავისუფალი სვანის ფსევდონიმით გაზეთ “ივერიის” რამდენიმე ნომერში დაბეჭდილ სტატიაში “სვანეთის აღელვება” აღნიშნულია, რომ გუბერნატორს (ვიცე-გუბერნატორი მალაფევე — ე. ჭ.) ადგილობრივმა პოლიციამ წარუდგინა დასაბატიმრებელი სვანეთის აჯანყების მოთავეების 16 კაციანი სია. სიაში შეიყვანეს ძირითადად ის პირები, რომლებიც ყრილობაზე სიტყვით გამოდიოდნენ და მოითხოვდნენ მთავრობის განზრახვისათვის წინააღმდეგობის გაწევას იმ შემთხვევაში, თუ მოლაპარაკება უშედეგოდ დამთავრდებოდა. ზოგიერთი ისეთიც კი იყო სიაში შეტანილი, რომლებიც სვანებს ურჩევდა არ გამოეყენებინათ იარაღი და მხოლოდ მოლაპარაკების გზით ცდილიყვნენ სიტუაციის მოგვარებას. ასეთები იყვნენ თვით ყასბულათი და ბიტი იოსელიანი (თავისუფალი სვანი, სვანეთის აღელვება. გაზ. “ივერია” 1892, № 7., 133).

გამოძიების პროცესში 100-ზე მეტი ადამიანი დაკითხეს. დადგინდა, რომ ხალხის აჯანყების მიზეზი იყო გავრცელებული ხმები ახალი გადასახადებისა და სამხედრო ვალდებულების შემოღების შესახებ. მალაფევემა ყველაფერი უარყო. გ. გასვიანის მოსაზრებით, ვიცე-გუბერნატორმა ყველაზე უკეთ იცოდა, რომ სვანეთში ახალი გადასახადები და სხვა ვალდებულებები უნდა შემოღებულიყო და ეს ადგილობრივმა ადმინისტრაციამ გაავრცელა, მაგრამ ეს რომ ოფიციალურად გამოაშკარავებულიყო, ნათელი გახდებოდა, თუ ვინ გასცა განკარგულება... ამიტომ გუბერნატორმა ყოველივე გულუბრყვილობას, ცრუ ხმებს და სვანების ამბოხებისაკენ მიდრეკილებას დააბრალა (გ. გასვიანი, 1979,

გვ. 114). სვანეთის ბოქაულის თ. ჯორჯაძის დასმენითა და ტენდეციური გამოძიებით მალაფევემა, აბსურდული ბრალდებით, დამნაშავედ მიიჩნია და სამართალში მისცა 16 კაცი: მამა-შვილი ყასბულათ და ყანსავ შერვაშიძეები, გინადრუყვ ფარჯიანი, სვინჩი ჯაფარიძე, შახუბათ ქურდიანი, ბესო გომთელიანი, ბითი იოსელიანი, მაბილა და ბექა ფილფანები, თაისავ კვანჭიანი, ბექმურზა წვირიბიანი, გურმაჩ გასვიანი, ჩარგაზ ჯოხაძე, ბაჯუ გირგვლიანი, მურათბი ჩართოლანი, ბაბი ნავერიანი (გ. გასვიანი, 1979, გვ. 120; ა. კ-ლი, 1945, გვ. 150-153; ბ. ნიჭარაძე, 1964, გვ. 189). ამათგან დამნაშავედ მიჩნეული 16 პირიდან ბეჩოში მალაფევეთან არ გამოცხადდა 4: შახუბათ ქურდიანი, გურმაჩ გასვიანი ჩარგაზ ჯოხაძე და ედავ გირგვლიანი. ეს უკანასკნელი, მართალია, ზემოთ აღნიშნულ სიაში არ იყო შეყვანილი, მაგრამ დამნაშავედ მაინც ცნეს. ამიტომ ექსპედიციის უკან დაბრუნებისას, ვიცე-გუბერნატორის განკარგულებით, 30 ივლისს ედავ გირგვლიანი სოფელ ლატალში, მისსავე საცხოვრებელ ბინაში დააკავეს, ქავზა და ბაჯუ გირგვლიანებთან ერთად, ძალის გამოყენებით. სამივე, დანარჩენ დაპატიმრებულებთან ერთად, ქუთაისის ციხეში ჩასვეს.

მალაფევეის და გუბერნიის პროკურორის განზრახვით საგამოძიებო უწყება შეეცადა აჯანყების მეთაურებად მიჩნეული ზოგიერთი პირისათვის: მამა-შვილ შერვაშიძეებისათვის, გურმაჩ გასვიანის, ჩარგაზ ჯოხაძის, შახუბათ ქურდიანისა და თაისავ კვანჭიანისათვის დანაშაულის დასამძიმებლად დამატებით რაიმე ბრალდება წარედგინათ, მაგრამ მათი მცდელობა უშედეგო აღმოჩნდა. ამის შესახებ თვით მალაფევეი აღნიშნავს მეფისნაცვლისათვის 1875 წლის 24 სექტემბერს გაგზავნილ წერილში: "Сообщением от 5 сентября прокурор уведомил меня, что никто из указанных мною лиц под судом не состоит... На это прокурор объяснил, что, не найдя в делах своей канцелярии никаких указаний о нахождении означенных лиц под следствием..." (ა. კ-ლი, 1945, გვ. 154). აქვე გვინდა აღვნიშნოთ მაღალი რანგის რუსი მოხელეების ცინიკური დამოკიდებულება აღნიშნული საკითხის მიმართ. ვიცე-გუბერნატორის განცხადებით, იმ შემთხვევაშიც კი თუ დამნაშავედ მიჩნეულ პირებს ბრალდებები არ დაუმტკიცდებოდათ, ისინი მაინც უნდა გაესახლებინათ სვანეთიდან, როგორც მთავრობისათვის არასასურველი პირები (იქვე, გვ., 154; გ. გასვიანი, 1979, გვ. 118). რა მიზეზით უნდა გაესახლებინათ ისინი, ამის განმარტებაზე თავი არავის შეუწუხებია. 1875 წლის სექტემბრის შუა რიცხვებისათვის დაპატიმრებულთაგან ოთხი: გირგვლიანი, იოსელიანი, კვანჭიანი და ნავერიანი უკვე გარდაცვლილები იყვნენ. ბესარიონ ნიჭარაძის მიხედვით, გარდაცვლილთა შორის მოიხსენიება ასევე ყასბულათ შერვაშიძეც (ბ. ნიჭარაძე, 1964, გვ. 192).

მდგომარეობის შემდგომი გართულების თავიდან აცილების მიზნით, მალაფევეი 1875 წლის 24 სექტემბერს მეფის ნაცვალთან გაგზავნილ წერილში ითხოვდა აჯანყებაში მონაწილე პირების სასწრაფოდ ჯერ თბილისის ციხეში გადაყვანას, შემდეგ კი საქართველოდან სხვადასხვა ვადით გასახლებას. იმავე წლის 21 ოქტომბერს მთავარმართებელმა მიხეილ რომანოვმა დააკმაყოფილა მისი თხოვნა ბრალდებულებად მიჩნეული პირების საქართველოდან რუსეთის სხვადასხვა გუბერნიებში გასახლების შესახებ (ა. კ-ლი, 1945, გვ. 155). ამით დამთავრდა 1875-1876 წლების სვანეთის გლეხთა აჯანყების პირველი ეტაპი.

როგორც უკვე აღინიშნა, ქუთაისის ვიცე-გუბერნატორთან დაკითხვაზე დაბარებულ პირთაგან არ გამოცხადდა 3: გასვიანი, ქურდიანი და ჯოხაძე.

ამის გამო ხელისუფლებამ 1875 წლის ივლისის ბოლო რიცხვებიდან ისინი ძეზნილად გამოაცხადა. მათი დაპატიმრება დაევალა ლეჩხუმის მაზრის უფროსს გრინევსკის. მიუხედავად მთელი წლის მანძილზე გატარებული ღონისძიებებისა სოფელ ხალდეს მცხოვრებთა აქტიური მხარდაჭერის შედეგად, გრინევსკიმ და სვანეთის ახალმა ბოქაულმა მიქელაძემ ვერც 1876 წელს შეძლეს აღნიშნული პირების დაპატიმრება. ეს გახდა ახალი სადამსჯელო ექსპედიციის მოწყობის მიზეზი ზემო სვანეთში.

1876 წლის 31 ივლისს გრინევსკი, მაიორ ლეუსის, სვანეთის ბოქაულის მიქელაძის, პოლიციელებისა და ჯარისკაცების თანხლებით, დამნაშავედ მიჩნეული, ძეზნაში მყოფი პირების: შ. ქურდიანის, გ. გასვიანის და ჩარგაზ ჯონაძის დასაკავებლად დაიძრა სოფელ ხალდესკენ.

თავდაპირველად სამხედრო ექსპედიცია შევიდა მულახის თემის სოფელ მურშკელში ერთ-ერთი ბრალდებულის შ. ქურდიანის შესაპყრობად, მაგრამ მის ნაცვლად დააკავეს მისი ორი ვაჟი, რომლებიც თან წაიყვანეს. მაზრის უფროსმა სოფელ ხალდესში შესვლა ვერ გაბედა, რადგან იცოდა, რომ იქ მაცხოვრებელი ორმოცამდე შეიარაღებული მამაკაცი მზად იყო დაეცვა თანასოფლელებიც და საკუთარი თავიც (ა. კ-ლი, 1945, გვ. 156). კალაში დაბანაკებულმა გრინევსკიმ ულტიმატუმი წაუყენა ხალდის მაცხოვრებლებს, გადაეცათ მათთვის გასვიანი და ჯონაძე. მიუხედავად მუქარისა, სოფელმა უარი განაცხადა ამ მოთხოვნის შესრულებაზე. მოლაპარაკება უშედეგოდ დასრულდა. მაზრის უფროსმა და მაიორმა ლეუსმა გადაწყვიტეს სოფელ ხალდეს მაცხოვრებლების მკაცრად დასჯა. 1 აგვისტოს გაიცა განკარგულება, სოფელში შესულიყვნენ და დაეპატიმრებინათ ძეზნილები. მაიორ ლეუსის ბრძანებით, ჯარისკაცებმა ალყა შემოარტყეს სოფელს. ხალდელებმა კიდევ ერთჯერ სცადეს მოლაპარაკების გზით მოეგვარებინათ კონფლიქტი. მომხდურებთან გააგზავნეს ასაკოვანი ძმები გეგი და გიორგი გასვიანები. (რუსულენოვან დოკუმენტებში გეგი და გიორგი გასვიანები მოიხსენებიან Костлиани-ებად. იხ. ა. კ-ლი, 1945, გვ. 157, 161). ორივეს სრულიად უმიზეზოდ, ლეუსის ბრძანებით თავს დაესხნენ ჯარისკაცები კოტლიაროვი და ბევენევი. თავდასხმისას გიორგი გასვიანი მოკლეს, ხოლო დაჭრილმა გეგი გასვიანმა თავდაცვის დროს ერთი ჯარისკაცი მოკლა, მეორე კი დაჭრა, შემდეგ ისიც ხიშტით განგმირეს (გ. გასვიანი, 1979, გვ. 132). ბ. ნიჟარაძის გადმოცემით, დაჭრილმა გეგი გასვიანმა სამი ჯარისკაცი მოკლა, შემდეგ ისიც მოკლეს (ბ. ნიჟარაძე, 1964, გვ. 196-197).

რუსი სალდაფონების მიერ ჩადენილი ამ სიმხეცის შემდეგ სიტუაცია უკონტროლო გახდა. გამწარებული მოსახლეობასა და სამთავრობო ძალებს შორის მომხდარი შეტაკებისას მოკლული იქნა მაიორი ლეუსი, სოფელ კალის მამასახლისი მარგველანი და რამდენიმე ჯარისკაცი. ცოცხლად გადარჩენილმა ადგილმდებარეობის უცნობმა, უმეთაუროდ დარჩენილმა ჯარისკაცებმა პანიკით მოცულებმა, დაიწყეს გაქცევა. სიბნელეში რამდენიმე ჯარისკაცი უფსკრულში გადაიჩნხა. პირველივე შეტაკების დროს ცოცხლად გადარჩენილმა მაზრის უფროსმა გრინევსკიმ, ექიმმა ბელსკიმ, სასამართლოს ბოქაულმა ასათიანმა, გამცილებელმა დევლეთ პირველმა, დაჭრილმა, სვანეთის ბოქაულმა მიქელაძემ და კიდევ რამდენიმე პირმა მოახერხეს ერთ-ერთი ხალდელის, ე. ჯონაძის სახლის დამხმარე ნაგებობაში - ბოსელში დამალვა. ხალდელებმა მალევე იპოვეს

დამალულები და ყველანი დახოცეს. რაც შეეხება თარჯიმანს, ბ. ნიჟარაძის გადმოცემით, ერთ-ერთმა ხალდელმა თავის კოშკში დამალა და ამით სიკვდილს გადაარჩინა. უმადურმა თარჯიმანმა სასამართლოში მიცემულ ჩვენებაში თავისი მხსნელი დაადანაშაულა კოშკში მოსაკლავად შემამწყვრიაო. ამისათვის მას სასამართლომ მადლობის ნაცვლად სიკვდილის განაჩენი გამოუტანა, რომელიც შემდეგ ვითომ ჰუმანური მოსაზრებით, მეფისნაცვალის გადაწყვეტილებით, კატორღით შეუცვალეს (ბ. ნიჟარაძე, 1964, გვ. 197). ბ. ნიჟარაძე არც უმადური თარჯიმანისა და არც მისი მხსნელის გვარს არ ასახელებს. მათი გვარები მოხსენიებულია მხოლოდ 1876 წლის 27 ნოემბერს ქუთაისში გამართულ სასამართლოს მიერ მიღებულ საბრალდებო აქტში. თარჯიმანის გვარ-სახელია იოსებ ბაქრაძე, ხოლო მისი მხსნელის, გეგი ჩოფლიანი (ა. კ-ლი, 1945, გვ., 156, 158).

სოფელ ხალდის მაცხოვრებლებს გაცნობიერებული ჰქონდათ, რომ 1 აგვისტოს განვითარებული მოვლენების დროს მათი ქმედება დაუსჯელი არ დარჩებოდა. ამიტომ მეორე დღიდანვე დაიწყეს მზადება წინააღმდეგობის გასაწევად. 16 აგვისტომდე ხალდელებმა სოფლის მისადგომები გაამაგრეს და დაელოდნენ ხელისუფლების რეაგირებას. აღნიშნული მოვლენების შესახებ ინფორმაციის მიღებისთანავე მეფისნაცვალმა მ. რომანოვმა მყისიერად მიიღო გადაწყვეტილება სოფლის მოსახლეობის სამაგალითოდ დასჯის შესახებ. მათ წინააღმდეგ გაიგზავნა დიდი სადამსჯელო ექსპედიცია, რომელშიდაც შედიოდა პოლიციისა და რეგულარული არმიის ქვედანაყოფები გენერალ ციტოვიჩის ხელმძღვანელობით. სულ ათასამდე კაცი. 19 კომლიანი ხალდესათვის ეს დიდი ძალა იყო. გარდა ამისა, აფხაზეთსა და ყაზარდოში განლაგებული სამხედრო შენაერთების მეთაურებს მიეცათ მითითება, საჭიროების შემთხვევაში, ხალდეში გაეგზავნათ სამხედრო ქვედანაყოფები. გენერალმა ციტოვიჩმა იმპერატორ ალექსანდრე II-ისგან (1856-1881 წწ.) მიიღო ბრძანება: მოესპოთ აჯანყებულთა ბუდე და მისი მონაწილეები დაესაჯათ იმდაგვარად, რომ ეს ყველასათვის ჭკუის სასწავლებელი და მაგალითი ყოფილიყო (გ. გასვიანი, 1979, გვ. 135). აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ იმპერიის დიდ მოხელეთა უმეტესობასაც ასეთივე შეხედულება ჰქონდათ ხალდეში მომხდარ აჯანყებასა და მასში მონაწილეთა მიმართ. ყველა მოითხოვდა აჯანყებაში მონაწილეთა სასტიკ დასჯას და სოფელ ხალდეს მიწასთან გასწორებას, რათა დაშინებულ მოსახლეობას აღარასდროს გაეგებდა რაიმე წინააღმდეგობის გაწევა. აღნიშნული მოსაზრებები დაცულია როგორც სამოქალაქო, ასევე სამხედრო პირთა მიმოწერაში. რამდენიმეს აქვე მოვიტანთ თარგმანის გარეშე. კავკასიის ოლქის სამხედრო შტაბის მიხედვით, "Согласно воли е. И. В. Главнокомандующего армиею, сел. Халде подлежало совершенному уничтожению; не только стены и башни, но также сакли и все вообще хозяйственные постройки должны были быть преданы полному разрушению" (ა. კ-ლი, 1945, გვ. 207-208). მილიუტინის ცნობის მიხედვით, "Войска посылаются в Халде для предания этого селения разрушению" (ა. კ-ლი, 1945, გვ. 136).

აჯანყებულთა წინააღმდეგ გაგზავნილი სამხედრო ძალების მობილიზაცია დამთავრდა 1876 წლის 19 აგვისტოს. ხოლო 21 აგვისტოს გენერალ ციტოვიჩის ბრძანებით დაიწყო შეტევა ხალდეს დამცველების წინააღმდეგ. შეტევაში ასევე გამოყენებული იქნა არტილერია. დამცველთა რიგები მოითვლიდა სულ 40 მეომარს. მიუხედავად სამთავრობო ძალების დიდი რიცხოვნობისა, უპირატესობისა,

აჯანყებულებმა თითქმის ერთი კვირის მანძილზე (21-28 აგვისტო) შეუპოვარი წინააღმდეგობა გაუწიეს რუსთა სამხედრო და საპოლიციო შენაერთებს. მხოლოდ მას შემდეგ რაც საბრძოლო მასალა გამოელიათ, ხალდეს დამცველთა ერთმა ნაწილმა, 28 აგვისტოს ღამით, გაარღვია ალყა და მთებს შეაფარა თავი. 28 აგვისტოს დილით სამხედრო და პოლიციის ქვედანაყოფებმა მთელი სოფელი დაიკავეს და შეუდგნენ წინასწარ განზრახულის განხორციელებას: აჯანყებულები მკაცრად უნდა დასჯილიყვნენ, ხოლო სოფელი ხალდე მიწასთან უნდა გასწორებულიყო. 20-31 აგვისტოს, ციტოვიჩის ბრძანების თანახმად, ჩანათიქრი აღასრულეს. გარდა პატარა ეკლესიისა, სოფელში ყველა ნაგებობა საძირკველამდე იქნა დანგრეული, მათ შორის 11 კოშკი. 1877 წლის 31 მაისს მთავარ შტაბში გაგზავნილ პატაკში დაუფარავადაა აღწერილი მათ მიერ ხალდეში ჩადენილი ბარბაროსობა: "При этом штурме две башни внутри были сожжены вместе с своими защитниками..." "По взятии сел Халде немедленно было приступлено к систематическому уничтожению его, так что 1 сентября все 11 башен и другие постройки, за исключением находившейся в этом селении часовни были разрушены до основания..." (ა. კ-ლი, 1945, გვ. 209). ბ. ნიჟარაძის გადმოცემით, "მთელი ჯარი სოფლად შევიდა. ქვიტკირები (ქვით ნაგები შენობები - ე. ჭ.) ლალუმით დაანგრიეს, ხის შენობანი ცეცხლით დასწვეს. ცეცხლი წაუკიდეს, აგრეთვე, მოსამკელ ყანებსაც..." (ბ. ნიჟარაძე, 1964, გვ. 198, გაზ. "ივერია" 1892, №141).

1876 წ. ნოემბერში ქუთაისში გამართული სამხედრო-საველე სასამართლოს განაჩენით, 22 ბრალდებულიდან უმეტესობას მიესაჯა საკატორღო სამუშაოები, მათგან 4-ს უვადოდ, ნაწილს სხვადასხვა ვადით, ბრალდებულთა ერთი ნაწილი რუსეთის სხვადასხვა გუბერნიებში გადასახლეს (ა. კ-ლი, 1945, გვ. 205-206). ბ. ნიჟარაძის გადმოცემით, გასამართლებული ხალდელებიდან "სამს სიკვდილი გადაუწყვიტეს, მაგრამ ნამესტნიკის შუამდგომლობით ეპატიათ და კატორღაში გაიგზავნენ. დანარჩენი 33 კაცი სამუდამოდ გადასახლეს რუსეთის სხვადასხვა გუბერნიებში" (ბ. ნიჟარაძე, 1964, გვ. 199, ასევე, თავისუფალი სვანი, სვანების აღელვება გაზ. "ივერია", 1892, №141). განსხვავებული რიცხვი აქვს დასახლებული ე. გაბლიანს. მისი ინფორმაციით, 55 ხალდელი იქნა ციმბირში გადასახლებული (ე. გაბლიანი, თავისუფალი სვანეთი, 1927, გვ. 55). გადასახლებულებიდან მხოლოდ ორმა - ჩოფა ჩოფლიანმა და მომი ჩეგვიანმა, შეძლო წლების შემდეგ სამშობლოში დაბრუნება (გ. გასვიანი, 1979, გვ. 184).

ხალდეს დამცველთა გმირული ეპოპეა მარცხით დამთავრდა. აჯანყებულ გლეხობას დაუპირისპირდა დას. საქართველოში განლაგებული სამხედრო და პოლიციის ქვედანაყოფები. მცირერიცხოვანი, ცუდად შეიარაღებული გლეხობა პირისპირ აღმოჩნდა კარგად შეიარაღებულ და მრავალრიცხოვანი სამთავრობო ძალების წინაშე. 1875-1876 წლების გლეხთა აჯანყება სვანეთში არა მარტო სოციალური, არამედ ეროვნული ჩაგვრის წინააღმდეგაც იყო მიმართული. აჯანყება არაორგანიზებული და სტიქიური ხასიათის იყო, ამიტომ 1876 წლის აგვისტოს მოვლენების დროს მთელი იმპერიის წინააღმდეგ მებრძოლი აღმოჩნდა მხოლოდ ერთი, პატარა, მცირერიცხოვანი, 19 კომლიანი სოფელი. ამდენად ეს აჯანყება მარცხისათვის იყო განწირული. სვანეთში განვითარებულ მოვლენებს დიდი გამოხმაურება მოჰყვა არა მარტო საქართველოში არამედ მის ფარგლებს გარეთაც. მიუხედავად მარცხისა, მას ღირსეული ადგილი უკავია ქართველი ერის თავისუფლებისათვის ბრძოლის ისტორიაში.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ა. კ-ლი, გლესთა შეიარაღებული აჯანყება სვანეთში 1875-1876 წწ. საისტორიო მოამბე, თბ., 1945, ნაკ. I.
- ე. გაბლიანი, 1927 - ე. გაბლიანი, თავისუფალი სვანეთი. თბ., 1927.
- ე. გაბლიანი, 1925 - ე. გაბლიანი, ძველი და ახალი სვანეთი. თბ., 1925.
- გ. გასვიანი, 1979 - გ. გასვიანი, დასავლეთ საქართველოს მთიანეთის ისტორიის საკითხები. თბ., 1979.
- გ. გასვიანი, 1973 - გ. გასვიანი, დასავლეთ საქართველოს მთიანეთის ისტორიიდან. თბ., 1973.
- “ივერია”, 1892 - თავისუფალი სვანი, სვანეთის აღელვება. გაზ. “ივერია”, თბ. 1892, №133, 141.
- ნ. ნიკოლაძე, 1964 - ნ. ნიკოლაძე, თბზ. ტ. IV, თბ., 1964.
- ბ. ნიჟარაძე, 1969 - ბ. ნიჟარაძე, სვანების აღელვება 1875-1876 წწ. ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები. თბ., 1964.
- ე. ორჯონიკიძე, 1970 - ე. ორჯონიკიძე, სამთავროების გაუქმება. საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. V, თბ., 1970.

EMZAR TCHANTURIDZE

GEORGIAN COLONIAL POLICY AND 1875-1876 ARMED REBELLION IN SVANETI

Abolishment of Kartl-Kakheti kingdom in 1801 and its incorporation with the Russian Empire was the precondition of their occupation, which was the abuse of 1783 Georgievsky agreement.

The article discusses the aggressive politics of tsarism held in Georgian after 1801 and converting the political units of our country into ordinary administrative units of the empire. The political disharmony of different regions of Georgian enabled tsarism to deprive the territories of Georgia thoroughly. The article highlights the anti-Georgian character of Russian colonial character (assigning Russian management unacceptable for Georgians, conducting the law cases in Russian, Russification of the schools, endeavor of inserting Russian alphabet in the peripheral regions of Georgia...) and the destructive results of this politics. Georgian people never gave up the resistance against the Russian oppression and responded it with different cases of rebellion which were destroyed with abrupt policy. One of the case was 1875-1876 armed rebellion in highlands of Svaneti. The article describes the reasons of the rebellion, its process and tragic end on the basis of the official documents, scientific researches and articles.